

„HIC DISCURSUS
DE PRAETERITIS,
PRAESENTIBUS ET FUTURIS”

Tanulmányok Tüskés Gábor
70. születésnapjára

Beiträge zum 70. Geburtstag
von Gábor Tüskés

TÓTH FERENC

Folard lovag és a Nagyságos Fejedelem

Feljegyzések egy Rákóczi rodostói könyvtárából kiemelt mű margójára

II. Rákóczi Ferenc rodostói könyvtára fennmaradt listajegyzékének rekonstrukciójával már több neves kutató – köztük Zolnai Béla, Tüskés Gábor és Knapp Éva – behatóan foglalkozott.¹ Az utóbbi szerzőpáros átfogó rekonstrukciós kísérlete a téma eddigi legalaposabb összegző tanulmánya, amely nemcsak felvázolja a bujdosó fejedelem könyvgyűjteményét a listán szereplő könyvcímek alapján, hanem az egyes kötetekre vonatkozó feljegyzéseket is pontosan ismerteti. Ezek alapján megtudhatjuk azt is, hogy a bujdosó Rákóczi hadtudomány iránti érdeklődése a száműzetése ideje alatt sem csökkent. A fejedelem rodostói könyvtárában megtalálhatóak voltak a kor legismertebb és legnépszerűbb hadtudományi munkái, például Blaise de Monluc *Commentaires*-jei, François de La Noue *Discours*-ja és nem utolsósorban chevalier de Folard híres, *Histoire de Polybe* című műve. Bár ez utóbbi szerző munkáját Rákóczi halála idején kiemelték a könyvtárából és a bejegyzés szerint Konstantinápolyba került, az mára elég világosan látható, hogy Rákóczi Folard lovag eszméi iránti érdeklődése nemcsak egy olvasmányélményre, hanem személyes kapcsolatra, illetve közös szellemiségre is utal. Tüskés Gábor kollégámat köszöntő írásomban néhány erre utaló forrás, illetve újabb kutatási eredmények felhasználásával szeretnék a két személy közötti lehetséges kapcsolatokra rámutatni.

Mielőtt a két személy közötti személyes és szellemi kapcsolatokról szólnék, röviden szeretném összefoglalni, ki is volt Folard lovag, akinek a munkái nagy hatással voltak a felvilágosodás századának neves katonai gondolkodóira, köztük vélhetően II. Rákóczi Ferenc fejedelemre is. Jean-Charles de Folard (1669–1752) a 18. század első felének egyik meghatározó katonai gondolkodója volt, akinek az életével viszonylag kevesen foglalkoztak. Leszámítva a Pierre-Louis-Georges du Buat-nak tulajdonított visszaemlékezéseit és egy 20. század elején

* A szerző történész, a HUN-REN BTK Történettudományi Intézet Kora Újkori Osztály tudományos tanácsadója.

1 ZOLNAI Béla, „II. Rákóczi Ferenc könyvtára”, *Magyar Bibliofil Szemle* 2, 4. sz. (1925): 3–27; KNAPP Éva – TÜSKÉS Gábor, „II. Rákóczi Ferenc rodostói könyvtárának új rekonstrukciós kísérlete”, in *A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650–1750)*, szerk. BALÁZS Mihály és BARTÓK István, 227–247 (Szeged: SZTE, 2016); ÉVA KNAPP – GÁBOR TÜSKÉS, „La Bibliothèque de Rodostó (Tekirdag, Turquie) du prince François II Rákóczi: Nouvel essai de reconstitution”, *Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte* 39 (2014): 185–208.

készült életrajzi munkát,² érdemben Jean Chagniot monográfiája³ és legutóbb Fadi El Hage Folard lovag elveszettnek hitt kézíratait bemutató könyve⁴ foglalkozott a neves hadtudós munkásságával. A brit származású, Szavoijában letelepedett nemesi család sarjaként 1669. február 13-án született fiatalember a jezsuitáknál eltöltött tanulói évei után 16 éves korában lépett a francia királyi hadsereg szolgálatába. 1687-ben már a Béarn gyalogezred soraiban harcolt kadéttsztként. A pfalzi háború kirobbanását követően ugyanott hadnagyként szolgált egészen a háborút lezáró 1697-es rijswiki békéig. A néhány éves fegyvernagyvást követően Folard lovag a spanyol örökösödési háború során ismét kivette a részét a hadműveletekből. Először az itáliai hadszíntéren szolgált Vendôme marsall környezetében, majd 1703-tól a marsall fivérét kísérte hadmérnökként a lombardiai hadműveletekben. 1705 augusztusában megsebesült Cassanónál, és hősie helytállásáért elnyerte a Szent Lajos-rend keresztjét. A lábadozása során már elkezdett dolgozni a későbbi híres hadtudományi rendszerének, az oszlopharcászat elméletének a kidolgozásán. Folard a későbbi hadjáratokban is folytatta a katonai szolgálatot. 1706-ban a modenai francia helyőrség parancsnoka mellé rendelték tanácsadónak, és ott szolgált egészen a város erődjének 1707. februári feladásáig. Ezt követően 1708-tól ismét Vendôme marsall parancsnoksága alatt szolgált a flandriai hadszíntéren. Részt vett a híres malplaquet-i csatában (1709. szeptember 11.), ahol súlyosan megsebesült, majd felépülése után 1711-től Bourbourg város katonai kormányzójaként tevékenykedett egészen az utrechti békéig (1713). Ekkor már neves katonai szakértőnek számított, és gyakran kapott meghívást távoli hadszíntereken való katonai missziókban való részvételre. 1714-ben Máltára hívták meg, hogy a nem sokkal korábban kirobbant velencei-oszmán háborúban katonai tanácsaival segítse a földközi-tengeri szigetország védelmét. Miután a hadműveletek hamarosan a görög szigetvilág velencei területeire összpontosultak, Folard lovag hamarosan visszatért Franciaországba. A következő felkérése a legendás svéd király, XII. Károly szolgálatába szólította, és a Nagy Északi Háború utolsó szakaszában folyó hadműveletek segítése céljából Folard 1716-ban Svédországba utazott. Stockholmi tartózkodása során dolgozta ki először Polübiosz harcászati gondolataihoz fűzött kommentárjait, amely később az egyik legfontosabb műve lett. Súlyosbodó betegségei miatt azonban 1717-ben visszaindult Franciaországba, azonban útközben hajótörést szenvedett, és az összes csomagját és kézíratait elveszítette.⁵

2 Charles de COYNART, *Le chevalier de Folard, 1669–1752* (Paris: Hachette, 1914).

3 Jean CHAGNIOT, *Le chevalier de Folard: La stratégie de l'incertitude* (Perpignan: Ed. du Rocher, 1997).

4 Fadi EL HAGE, *Une occasion manquée: La réédition de l'Histoire de Polybe commentée par Folard (1753)*, (Paris: Classiques Garnier, 2023).

5 COYNART, *Le chevalier de...*, 187.

Később, még az 1719-es spanyolországi hadjárat során, San Sebastiano ostrománál vették igénybe a szolgálatait, amelynek köszönhetően kinevezték ezredesnek. Ezt követően súlyos egészségügyi panaszai miatt visszavonult, és Polübiosz kéziratának kommentált kritikai kiadásán dolgozott a következő évtizedben. Ekkoriban eléggé elszigetelődött, mivel szinte teljesen megsüketült. A hallását végül csodával határos módon visszanyerte, és különleges gyógyulását követően kapcsolatba került a párizsi Szent Medárd-templom környezetében élő misztikus janzenista közösséggel, a *Convulsionnaires de Saint-Médard* csoporttal, amely ebben az időszakban radikális aszketizmusával és a jezsuitákkal szembeni fellépéseivel, valamint a királyi hatalommal szemben gyakorolt kritikájával hívta fel magára a figyelmet. Folard lovag a janzenistákkal fenntartott kapcsolatai miatt elvesztette a katonai pályán való érvényesülés lehetőségét, és csak befolyásos patrónusainak, elsősorban Belle-Isle marsallnak köszönhetően kerülte el a börtönbüntetést és a száműzetést. A nyilvánvaló háttérbe szorulása ellenére Folard lovag nem hagyta abba hadtudományi kutatásait, és eredményeit Polübiosz történeti munkájának újabb kommentált kritikai kiadásában kívánta megjelentetni. Folard újabb kommentárjainak jelentősége főleg abban rejlett, hogy a hadtudós ezekben kifejhette a lengyel örökösödési háború (1733–1736) és az osztrák örökösödési háború (1740–1748) nagyobb csatáiról alkotott véleményét is. Mivel a korszak ütközetei köztudottan nem tartoztak a francia hadtörténet legdicsőösebb időszakához, a neves hadtudós véleménye igen súlyos kritikai megjegyzéseket tartalmazott. A mű végül Folard halála után nem sokkal, 1753-ban jelent meg, de ebben nem kaptak helyet a szerzőnek a két legutóbbi háborúban elszenvedett francia vereségekről kifejtett kritikai észrevételei, mivel a kéziratot kezelő Belle-Isle marsall nem látta ildomosnak azokat közölni.⁶

II. Rákóczi Ferenc hadtudomány iránti fogékonysága elég jól ismert a szakirodalomban, és önéletrajzi munkáinak olvasása során is meggyőződhetünk a fejedelem ilyen irányú olvasmányairól. Miután a szabadságharc első kudarca után felismerte a kuruc hadsereg hiányosságait, Rákóczi személyes ügyének tekintette a hadsereg reformját, amelyet igyekezett korszerű tudományos alapokra helyezni. 1707-ben létrehozott egy elit csapatot, a fiatal nemesek kadétskóláját Nemesi Társaság néven, amelynek modelljéül nagy valószínűséggel a francia királyi muskétások gárdája szolgálhatott. Ezekből az ő személyes felügyelete alatt képzett fiatalokból szerette volna létrehozni a hadserege új tisztikarát. Nagy jelentőséget tulajdonított az elméleti képzésüknek is. Kiadatta Zrínyi Miklós hadtudományi munkáját és francia katonai tanácsadókkal konzultált a reformjai ügyében. Egy önálló hadtudományi munkán is dolgozott az

6 Fadi El Hage levéltári kutatásai során nemrég megtalálta az állítólag elveszett forrásgyűjteményt, amely alapul szolgálhatott volna Polübiosz történeti művének kritikai újra kiadásához. Ezt az iratanyagot a Francia Nemzeti Levéltár (Archives Nationales de France) AA jelzetű fondjában őrzik. Lásd ezen iratok leírását: EL HAGE, *Une occasion manquée...*, 169–180.

1707–1708-as években, amelynek töredékeiből megállapítható, hogy két önálló fejezetét ő maga írta, két másikat pedig François de La Vallière *Pratique et maximes de la guerre* (Hága, 1693) című munkájából kölcsönözte.⁷ A reguláris hadsereg létrehozása céljából pedig megalkotta a *Regulamentum universale* katonai szabályzatát, amelyet az ónodi országgyűlés is elfogadott 1707-ben. E munka szövege kiterjed a hadsereg létrehozása és a hadszervezet számos fontos kérdésére, mint pl. a hadfelállítás, a fegyvernemek, a hadsereg belső szervezete, a hadtáp, a katonák zsoldja. Számos korszerű gondolata ellenére a fejedelem által alkotott szabályzat elképzelései jobbára papíron maradtak...⁸ Rákóczi emlékirataiban visszatekintve számos kritikát is megfogalmaz a kuruc tábornokokról, de önkritikusan saját tapasztalatlanságát és tudományokban való járatlanságát is megemlíti: „Én akkor huszonhat éves voltam, minden katonai tapasztalat nélkül, s a politikát és történelmet is csak elég felületesen ismertem. A hiányokat és a hibákat észre tudtam venni, de talán nem tudtam kijavítani. Bevallom tehát, hogy vak voltam és világtalanokat vezettem.”⁹

A fejedelem a rodostói száműzetése alatt is élénken érdeklődött a hadtudományi kérdések iránt. Erről jól tanúskodnak az ottani könyvtárában megtalálható hadtudományi munkák. Takács László újabb filológiai kutatásainak köszönhetően arra is lehet következtetni, hogy Rákóczi még legelmélyültebb vallási munkája, a *Confessio peccatoris* írása közben is követte a korabeli hadtudomány fejlődését. Mint ismeretes, a 18. század első évtizedeiben az európai katonai gondolkodók köreiben feléledtek a haditechnika fejlődése következtében kialakult viták, mint például a tüzérő és a gyalogsági lököerő közötti vetélkedés taktikai mérlegelései, vagy például a Folard lovag által kidolgozott oszlopharcászat körüli elméleti viták, amelyekben a hadtudósok egy része visszaszanyúlt az ókori szerzők műveihöz.¹⁰ A „régiek és modernek” hadtudományi vitájának érdekes lenyomatát nyújtja Rákóczi kézírata, ahol a szerző utólag ókori latin elnevezésekre javította a katonai rangok modern latin elnevezéseit. A rendfokozatok javításai arra engednek következtetni, hogy a szöveg első változatában használt terminusokat Rákóczi később antik szerzők műveiből kölcsönzött kifejezésekkel cserélte fel. Az ókori klasszikus munkák mellett a korabeli hadtudományi művek – köztük a fejedelem rodostói könyvtárának könyvlistáján is szereplő Jean-Charles de Folard lovag kommentált Polübioszfordítása is – és az azokkal összefüggő viták is hatással lehettek az emigrációban alkotó fejedelemre.¹¹

7 V. WINDISCH Éva, „Rákóczi Ferenc ismeretlen hadtudományi munkája”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 57, 1–4. sz. (1953): 19–56.

8 BÁNKÚTI Imre, *Rákóczi hadserege 1703–1711* (Budapest: Zrínyi Kiadó, 1976), 151–154.

9 II. RÁKÓCZI Ferenc, *Emlékiratai* (Budapest: Akadémiai, 1978), 329.

10 Lásd erről bővebben: Jean-Pierre Bois, szerk., *Dialogue militaire entre Anciens et Modernes* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2004).

11 TAKÁCS László, „A katonai rangok terminológiája Rákóczi *Confessio Peccatoris* című művében”,

Folard és Rákóczi franciaországi személyes kapcsolatáról nagyon keveset tudunk. Rákóczi *Confessio peccatoris* című önéletrajzi munkájában és levelezésében eddig nem találtunk említést arról, hogy franciaországi tartózkodása során találkozott volna az ebben az időszakban igen sokat utazó Folard lovaggal, aki valószínűleg többször is megfordulhatott a versailles-i udvarban a különféle katonai küldetései között. A két személy kapcsolatára egyedül Folard lovag irataiban találhatunk adatot, ahol fennmaradt Rákóczival folytatott levélváltásának néhány kutató által már korábban is felhasznált darabja. A grafomán hajlamú Folard számtalan hadtudományi tervezetet írt és küldött a korabeli uralkodóknak címezve, amelyek kéziratai a hagyatékában ma is megtalálhatóak. Valószínűleg Rákóczinak is elküldhette néhány írását, és ebből indulhatott el a két személy közötti levélváltás, amelynek egyes elemei fennmaradtak Folard lovag kézírathagyatékában.

Jean Chagniot a Folard lovagról szóló monográfiájában már kiemelte Rákóczi Ferenchez 1725 körül írt leveleinek egyes részleteit, amelyben a hadtudós a saját gondolatait taglalva kikérte a száműzött fejedelem véleményét. Az egyik ilyen reflexió, amelyet Folard bizalommal megosztott Rákóczival, arra irányult, hogy elsősorban a hadvezérnek kell követni katonái harci szellemét és nem fordítva, mivel a katonák bátorsága nem egyedi helyzetek következménye, hanem állandó jellemvonásra utal. Egy Thuküdidésznél olvasott gondolatot elemezve Folard így írt Rákóczinak erről a kérdésről: „Sokkal sikeresebbek leszünk, ha követjük hajlamainkat és megmaradunk régi elveinkben, mint ha megváltoztatjuk őket, még akkor is, ha javítanánk rajtuk, mert a természet magasabb rendű elv, mint az értelem, az utóbbi csak az ember műve, míg a másik Isten rendje.”¹² E gondolat nemcsak az ókori szerző által megfogalmazott elvekre támaszkodik, hanem a janzenisták által is gyakran kiemelt emberi szabadság és isteni kegyelem kérdését is érinti. Rákóczi is hasonló problémákat feszeget a szabadságharc történetét összefoglaló emlékirataiban (*Mémoires*), amelynek utolsó mondata jól összefoglalja az emberi tudás és az isteni rend összefüggéseit: „...felismerem azt a nagy igazságot, amelyet mindenki teli szájjal hirdet, de csak kevesen hisznek benne igazán: ember tervez, Isten végez. *Övé legyen a magasztalás meg a dicsőség minden századokon át!*”¹³

Később, 1730 körül, Folard az általa kidolgozott oszlopharcászati elmélet elemeit vitatta meg Rákóczival, aki nagyon hasznos, saját tapasztalatain alapuló érveket osztott meg a francia hadtudóssal. Rákóczi kritikai megjegyzései elsősorban arra irányultak, hogy milyen hatással lehetnek a tűzfegyverek, elsősorban az ágyúk rendkívül pusztító erejű kartácstüze az oszlop alakú alakzatban harcoló katonák harci moráljára. Rákóczi szintén megfontolandónak tar-

Világtörténet 42 (2020): 393–407.

12 Idézi: CHAGNIOT, *Le chevalier de...*, 152–153.

13 RÁKÓCZI, *Emlékiratai...*, 425.

totta, hogy ellenséges gyalogság puskatüzével szemben mennyire lesz képes eredményes ellenállásra az oszlopban felsorakozó alakzat, és a sebesültek várhatóan nagy száma mekkora akadályokat gördíthet a belső rend fenntartása szempontjából. Rákóczi saját katonai tapasztalatain alapuló megjegyzései elsősorban arra irányultak, milyen riasztó pszichés hatásai lehetnek a tűzfegyvereknek a harcosokra, amelyek könnyen megbonthatják az alakzatba rendezett katonaság sorait. Erre természetesen a Rákóczi-szabadságharc vesztes csatáiból számos példát lehet felhozni. Szintén jogosnak tekinthető Rákóczi azon megjegyzése, amely szerint elsősorban a félelmen könnyebben úrrá lenni tudó, harcedzett katonákat kell alkalmazni az oszlopharcend kialakításánál. A legfontosabb szempont szerinte, hogy a csaták hevében megedződött és tapasztalt katonaság lehet itt csak sikeres. A gyakorlatozást nem tartja elegendőnek, elsősorban a háborúban szolgált csapatokra lehet itt építeni, amelyek harci morálja a békeévek eljövetelével hamar lecsökkenhet. Rákóczi fejedelemnek a katonák emberi oldalát bemutató gondolatai az 1730 körüli időszakban még nagyon újnak számítottak, és nagy valószínűséggel Folard lovag számára is fontos adalékul szolgálhattak.¹⁴

Nagyon értékes információkat kaphatunk a két személy levelei alapján a korábban már említett, „régiek és modernek” hadtudományi vitájára vonatkozólag, amely a 18. század első felében áthatotta a nyugat-európai hadtudományi gondolkodást, és sorra születtek az antik katonai gondolkodók műveit elemző és kommentáló kiadványok, amelyekben az ókori szerzők gondolatainak hatására próbáltak meg újabb harcászati reformokat bevezetni a modern hadseregekben. Folard lovag oszlopharcászattal kapcsolatos elméletei szinte iskolapéldának számítottak ebből a szempontból, és érdemes megvizsgálni, hogy a Rákóczival folytatott meglepően őszinte levélváltásában hogyan jelenik meg az a kérdés, hogy milyen klasszika-filológiai gyökerei voltak az általa kidolgozott katonai reformoknak. Folard 1715-ben még azt írta, hogy az ókori klasszikus hadtudományi szerzők hosszú tanulmányozása után ismerte fel, hogy a sajátjának gondolt harcászat már korábban is létezett. Tíz évvel később Rákóczinak írt levelében már óvatosabban fogalmaz a Thuküdidész és Polübiosz által leírt harcászati elemek és a sajátjai között fellelhető hasonlóságokról: „Ha összevetjük az én oszlopaimat az ókoriakéval, akkor láthatjuk a különbségüket, csak az elképzelésem után figyeltem fel rájuk Thuküdidésznél és Polübiosznál.” Ezután még a következő meghökkentő vallomással folytatta a gondolatmenetét: „Leggyakrabban sok olyan dolgot tulajdonítottam nekik, amire az ókoriak soha nem gondoltak vagy soha nem alkalmaztak, hiába keresnénk ezeket a szerzőik műveiben. Ezzel vádoltak most az egyik kritikában is. Ezt csak azért tettem, hogy megvédjem magamat.”¹⁵

14 CHAGNIOT, *Le chevalier de...*, 272–274.

15 Idézi: Jean CHAGNIOT, „L’apport des Anciens dans l’oeuvre de Folard”, in *Pensée stratégique et*

A fentiek alapján könnyen érthetővé válik, miért került be Folard lovag könyve II. Rákóczi Ferenc rodostói könyvtárába. Valószínűleg a hadtudomány iránt érdeklődő fejedelem Franciaországból rendelhette meg az 1727–1730 között megjelent hatkötetes munkát,¹⁶ de az sem elképzelhetetlen, hogy ezeket egyenes a szerzőtől kapta meg tiszteletpéldányként. Mindenesetre az nyilvánvalónak látszik, hogy a két személy közötti levélváltás és a kötetek Rákóczi fejedelemnek a rodostói könyvtárában való feltűnése között szoros kapcsolat lehet. A fejedelem a munkát valószínűleg alaposan tanulmányozhatta, s annak bizonyos elemeit – például a katonai rangok ókori használatát – fel is használhatta saját műveiben is.¹⁷ Érdekes kérdés lehet még, hogy hová kerülhetett e Rákóczi számára becsesnek számító munka a fejedelem halála idején. A hagyatéki listán Konstantinápolyt jelölték meg, ott elképzelhető, hogy Rákóczi egyik ott élő ügynökének vagy katonai tanácsadójának, pl. Claude-Alexandre de Bonnevalnak, vagy esetleg valamelyik konstantinápolyi európai követség vezetője vagy munkatársa számára adhatta kölcsön a könyvet. De az sem kizárt, hogy valamelyik magyar emigránsnak ajándékozta volna a fejedelem a halála előtt az értékes hadtudományi művet – ezen a téren jobbra csak találgatásokba bocsátkozhatunk. Mindenesetre annyi bizonyos, hogy Folard lovag munkái a rodostói magyarokkal szoros kapcsolatban álló franciaországi kuruc emigránsok körében is ismertek voltak. Erre vonatkozóan két fontos adattal is rendelkezünk. Egyrészt Folard lovag több munkája is szerepelt a franciaországi magyar emigráció szellemi vezéréként is tisztelt Bercsényi László gróf luzancy-i kastélyának könyvtárában.¹⁸ Egy másik érdekes adat szerint egy magyar származású francia huszártiszt, a Mirecourt-ban élő Charles-Michel-Jean Szilágyi d’Horogszeg az 1750-es években elkezdte Polübiosz műveit magyarra fordítani.¹⁹

Végezetül megállapíthatjuk, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem és Jean-Charles de Folard lovag sok szempontból párhuzamos életpályája számos közös vonással rendelkezett. Mindketten a jezsuitáknál nevelkedtek, és hasonló klaszikus műveltséggel rendelkeztek. Életútjuk derekán mind a ketten aktív katonai vezetői tapasztalatokat és elmélyült hadtudományi ismereteket szereztek.

humanisme, De la tactique des Anciens à l'éthique de la stratégie, szerk. Bruno COLSON és Hervé COUTAU-BÉGARIE (Paris: Economica, 2000), 121–122.

16 POLYBE, *Histoire*, ford. Vincent THUILLIER, komm. Jean-Charles de FOLARD, 6 k. (Paris: P. Gandouin, 1727–1730).

17 TAKÁCS, „A katonai rangok...”.

18 Lásd a könyvtárnak a francia forradalom idején összeállított könyvlistája alapján nemrég rekonstruált állományleírását: TÓTH Ferenc, „Ex libris Comte de Berchény: Újabb kutatások a franciaországi Bercsényi család könyvtára történetéről”, *Hadtörténelmi Közlemények* 136 (2023): 115–172.

19 TÓTH Ferenc, *Huszárok, batárok, családok: A franciaországi magyar katonai emigráció az ancien régime korában (1692–1789)* (Budapest: HUN-REN BTK Történettudományi Intézet, 2023), 312.

Ezt követően Rákóczi fejedelem és Folard lovag is kapcsolatba került a janzenizmussal, ami nagy hatást gyakorolt későbbi irodalmi munkásságukra. Mindkettőjük óriási munkabírással rendelkező, széles műveltségű, sokoldalú írógyéniséggé vált az élete végére. Szintén fontos közös vonásuknak tekinthető, hogy mindkét személyiség széleskörű levelezést folytatott, és élen jártak olyan különféle diplomáciai vagy katonai tervek kovácsolásában, amelyek jelentős része papíron maradt. E rövid kis írásban szerettem volna felhívni a figyelmet a kettejük érdekes kapcsolatára, és a magyar kutatók által eddig méltatlanul elhanyagolt források kiaknázásában rejlő lehetőségekre.

The Chevalier de Folard and the Illustrious Prince: Notes on a Work Removed from Rákóczi's Library in Exile

This study explores the intellectual and possibly personal connection between Prince Francis II Rákóczi, the exiled Hungarian leader, and Jean-Charles de Folard, a key military thinker of early 18th-century France. Drawing upon overlooked archival material and recent research, the paper highlights the presence of Folard's *Histoire de Polybe* in Rákóczi's Rodosto (Tekirdağ) library, suggesting that the prince's interest in military science endured during his exile. Evidence from Folard's surviving letters indicates a correspondence with Rákóczi, including discussions on tactics such as column warfare, the psychological effects of artillery, and interpretations of classical military texts. Their exchanges reflect broader debates of the time between ancient and modern military doctrines, with Rákóczi offering critical insights rooted in his own wartime experiences. The paper positions both men within a shared intellectual and spiritual milieu influenced by Jansenism and classical education. It concludes by underscoring the significance of re-evaluating the Franco-Hungarian intellectual connections of the 18th century and the untapped potential of the Folard–Rákóczi correspondence in military and cultural history.